

črpáků pili páni mistři poctivých cechů sladký mok vína nebo jiných nápojův opojných. Na takovéto džbány vypisovali džbánkáři nejenom jméno objednatelovo nebo cechmistrovo, ale také různé zdravotní, průpovědi i celé verše, někdy i velice vtipné a pro pijáky výstražné. Na př.:

Kredit zomrel, bôrg nežije,
Kto nemá peňazi, nech nepije.

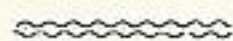
Pomaly pime, brate,
Abys' se neválel v blate.

Silný trúnek k užívání
Vek krátí a rozum tratí.

Kto pije, hoduje, po noci píská,
Ten večnú odplatu od Boha získá.

A mnoho podobných. Džbánkáři měli i své písně, z nichž vysvítá jejich blahobyť, ale i lehkomyšlnost života.

Stará majolika slovenská je dnes proslavena svou uměleckou hodnotou a platí se drazé. V selských chalupách málo lze jí nalézt, jelikož odputovala do rukou inteligentů pro ozdobu salonů, pro potěšení milovníků umění, i rozešla se po evropských museích, kde slouží ke vzdělání obecnosti a ke studiu odborníků.

PAVEL SOCHÁN:

KROJE LIDU SLOVENSKÉHO.

Na uherském Slovensku lid téměř všude zachoval ještě svoje kroje, ale v novějším čase šířením se vzdělanosti stále jich ubývá a zvláště zanikají kroje staré.

Jest v nich veliká rozmanitost. „Čo vršok prejdeš, to iný kraj najdeš,“ praví slovenské přísloví a je to doslova pravda. Tyto rozdíly jeví se někde jen barvou šňůr a stuh, ale jsou i tak značné, že se ani v podstatných věcech nepodobají, ačkoliv ti, co je nosí, jsou si někdy i přímí sousedé.

V krajích ženských jeví se větší rozmanitost než v mužských. Mužští jedné i několika stolic nosí třeba stejný kraj,

kdežto jejich ženské mění jej od okresu k okresu, od vesnice k vesnici.

Tuto rozdílnost krojovou ještě více pozorujeme mezi vzdálenějšími od sebe místy. Naopak zase často nalezneme ve vzdálených od sebe krajích některé totožné části oděvné.

Jaký byl kraj slovenského lidu v dobách pradávných, dnes již nemožno s určitostí vyznačiti. Jisto je, že naprosto nebyl takový, jak jej vidíme dnes: skládal se z méně částí oděvných, tyto byly jednodušší ve formě, skromnější v látce i ve výzdobě, a byl snad všude na Slovensku stejný.

Jak se tedy stalo, že jest dnes tak rozmanitý?

Jest věc známá, že roucha panská od pradávna podrobena byla změnám mód, které v různých dobách minulosti Evropou: zavládaly. Módy ty, když je panstvo opouštělo, vnikaly mezi selský lid. Ovšem lid vše přizpůsoboval svému vkusu a stavu a přijímaje novoty oděvné, nespouštěl se starých rouch. Tím způsobem na př. v nitranském Lopášově babička nosí ve všední den oděv z první polovice XIX. stol., ale na výroční svátky obleče si kraj z XVIII. stol., jenž je opět jen směsí pozůstatků různých dob dřívějších.

Proto dnes v zámožných krajích ženské mají několik různých krajů k rozličným příležitostem. Staré kroje oblékají do kostela jako roucho slavnostní, nejstarší pak roucha jsou šatem posvátným — obřadním. Lid s velikou úctou přechovává takové starobylé části oděvné po předcích.

V mnohém zámožném kraji zásoba obleků jeví takovou pestrost, že v jedné a téže obci najdeme značný počet různých krajů. Když v takové dědině na podzim se lid shromažďuje do chrámu a vzduchem již chlad prochvívá, tu stářež dostaví se již v zimních, mládež ještě v letních krajích, jedni v smutečních, jiní v radostných šatech; starci a stařeny jinak oděny, než mladí, jinak ženatí a ženy, než mládenci a panny i děti — to všechno skýtá tak pestrý obraz různých krajů, lišících se mezi sebou látkou, barvou stříhem, stářím, úpravou i ozdobou, až cizinec se domnívá viděti tam zástupce několika krajů pohromadě.

Hornaté chudé kraje méně byly přístupny vzdělanostním proudům, než kraje rovinaté na jihu a tedy i zámožnější. Nejvíce zachovalé kroje původní tedy hledati dlužno v hornatých koutech, kde také lid se omezuje na oděv dvojí: „robotný“ a „sviatočný“. Tam lid konservativně přidržel se zděděných krajů a zdobil je výšivkami podle prastarých vzorů, sám nevy-mýšleje novot aniž pachtě se za cizím. Kroje ty jsou jednoduché:

i strojné, barvy převážně bílé aneb i úplně bílé. Tyto jsou asi nejbližší krojům prastarým. Ale kroje krajů jižních, rovinatých jsou nádherné látkou, pestré barvou a projevují mnoho známek cizích vlivů. V krajích, kam vzdělanost pronikla, vymizel kroj, tam vidíme oděv mezinárodní.

Jest dosti krajů, kde ženské opustily kroje a mužští se ho přidržují, ale více jest krajů takových, kde mužští odložili kroj, ale ženy se ho pořád ještě drží.

Lid hornácký zhotovuje si podnes svůj oděv i všechen materiál k němu doma sám. Domácí výroba látek přinášela s sebou, že kroje byly bílé a jen částečně černé (též šedé a hnědé). Jenom to byla dobrá hospodyně, jež si všechno doma zhotovila: upředla, utkala, vybělila, vyválela, sestříhla, sešila a vyšila. Tak bývalo kdysi na celém Slovensku. Dnes ovšem dostane mnohé věci laciněji v krámě hotové, než by si to mohla sama pořídit.

Zámožný lid má ovšem nádhernější a nákladnější kroje, i větší jich počet. Kdežto chudá žena ve zvolenské stolici se uspokojí desíti čepci po 1 K, zámožná musí mít i 50 čepců po 4 kor., v nitranské stolici 24 čepců po 20 kor., v prešpurské zlatem vyšíváné čepce po 20—30 kor., rukávce po 40—120 kor. Co Trnavčanka šatstva na se naobláčí, stojí často i výše 500 K. Vdané ženy nosí se skromněji, ale přece právem říká sedlák od Trnavy o své manželské polovici: „Keď si svoju ženu vidím, stovku vidím...“ Panující móda krojová všude se přísně zachovává, byť to i bylo mnohemu nad jeho poměry, ale „aký kroj, tak sa stroj!“ jest zákon, jemuž se každý podrobuje. Koli-krát selka nouzi trpí, ale svého svátečního kroje se nezbaví, neb „Šatu na človeku každý vidí, ale do žalúdku nie“.

Mužský kroj je všude jednoduchý, naproti tomu ženský složitý.

Ženských krojových skupin větších — menších je množství a nelze jich roztríděvati podle stolic, jelikož v každé stolici jest několik skupin, ani dle dolin, jelikož i tu často tvoří se skupiny s velkými odchylkami. Proto nebudeme zde těch nesčetných skupin vypisovati, ale projednáme jednotlivé částky oděvné souborně.

Všechno to množství slovenských krojů má pro každou částku oděvnou svůj název. Často vyskytují se pro jeden a tentýž oděvný kus v různých krajích i různé názvy, tak oplecko = rukávce, čepce = kápka a pod. Ale i každý ten kus má své zvláštní pojmenování a vyjádření do nejmenších podrobností. Jaké je toho množství, ukazujeme pouze na rukávcích v popise.

Co je původního a starého v kroji, to má doposud svůj název slovenský, co je přívlastek módy, projevuje i cizí pojmenování.

Pro označení oděvu jako celku lid užívá rozličných výrazů: kroj, rúcho, stroj, oblek, oděv, šaty, háby, úbor, nosivo; pak posměšně: šúchy, gráty, šmaty, lachy. Ony

Muž se ženou v Sliacích (v Liptově).

části oděvu, jež jsou z bílého plátna, zovou se bielizeň anebo prádlo. Pak lid rozeznává spodné šaty a vrchné šaty.

Matka v rodině pečuje o šatstvo pro ženské pohlaví, o drobné hochy a o bielizeň mužských, které ona pořizuje, v čistotě a pořádku udržuje. Otec má na starosti jenom vrchné šaty pro mužské členy rodiny. Matka začíná pro svou dceru již od jejího narození strojit výbavu k vydaji.

Ženské kroje.

Rubáč. Nejblíže na tělo přiléhající částí oděvnou u žen je rubáč. Je to dlouhá košile, objímající tělo od paží až dolů ke kotníkům; v dřívku (životě) úzká, od kyčel na dol se šířící zavěšuje se o plece jednou neb dvěma tkanicemi. Takovýto rubáč je nejstarší a snad původní tvar všeslovanského rubáče, jenž se udržel v tomto stavu doposud mezi lidem honfanské, novohradské a zvolenské stolice.

Na rubáč navléká se přes hlavu stanka, široký pruh bavlněného plátna barevně protkávaný a konci spolu sešitý, jenž kryje dřív („život“) až po paže a visí též na tkanicích převěšen na plecích. V některých krajích hořejší část rubáče schází a místo ní přišita jest k rubáči v pase tato stanka, tvořící takto s rubáčem celek. (Podkonice, Preččov, Dlhé Pole.)

Někde tato stanka má název oplecko (Bošáca, Lopašov).

V mnohých krajích zase stanka na rubáči má formu vesty, šněrovačky, která je v předu rozstřižena a stahuje se tkanicemi nebo zapíná se na gombičky (knoflíky); tam se rubáč neukrývá, ale nosí se celý veřejně (Zárieč), aneb dokonce je šatem vrchním, jehož původní úlohu zastupuje spodník. Takováto stanka zove se i životkem (Stankovce, Teplá, Kostolné) a její rubáč i čachlom (Revúcka dolina v Liptově).

Zvláštní jest úkaz, že severní kraje (Turiec, Orava, Liptov, Spiš, severní Zvolen, severní Trenčín) rubáče ani po jméně neznají, pouze košel'u (košul'u, košelicu) pytlové formy s rukávy neb i bez nich. Jsou to kraje, v nichž by se největší konservativismus u lidu očekával. Ale vidíme opak toho; právě jižní kraje zachovaly nejryzejší, nejstarší tvar rubáče i název jeho.

Rubáč není šatem, jenž by „se ošklivil“ a proto úplně ukrýval, nikož, právě z něho má se zračiti čistota a poctivost, proto rubáč „se vykasává“, t. j. sukně neb zadní zástěra v předu se upíná, aby rubáč bylo se stran viděti. Z té příčiny rubáč je obyčejně delší, než sukně. A to se říká, že je „dlhšia sobota (rubáč) ako nedel'a“ (sukně). Rubáč totiž na mnoha místech i tam, kde bývá spodním šatem, při robotě zvláště v letní době i bez sukně za oděv dostačí.

Rubáče nejsou všude stejné délky, někde sáhl až po kotníky (Bošáca, Bielica), někde pouze něco níže kolen (Nitriansko, Trnavsko). V zadu je všude „nariasený“ (vrapovaný) do užších nebo širších záhybů, jež se sbíhají („sbierajú sa“) v pase.

Kdo cestoval po Slovensku, jistě si všiml, že ňadra u slovenských žen a dívek jsou všude násilně utlačována. Vyplývá to asi z dávného a původního zvyku, aby rubáč byl těsný. ale děje se tak i tam, kde rubáče neznají a nosí volné, široké košile, avšak stahují si pak prsa těsnými živůtky.

Oplecko — rukávce jest krátká svrchní košilka, pokrývající ňadra a ramena, je tedy doplňující částí rubáče. Část zahalující ňadra a záda zove se stan (driečik), část zahalující ramena: rukávy; tyto jsou do polou stanu všíte. Stan je dvojí: předný stan (předný driečik) na ňadrech a zadný stan (zadný driečik) na hřbetě. Obyčejně stan sahá do pásu, ale někde pásu nedosahuje, aneb zadní stan jest mnohem kratší než přední, jenž se zakasává, kdežto zadní se volně ovívá, tak že je tam stanka rubáčová odhalena (Bošáca, Podkonice, Čičmany). Někdy jsou stany na oplecku dlouhé pod pás (Vážec, Istebné), anebo přišívá se k němu v pásu „nadšivok“, prodlužující jej pod pás (Turiec). Jinde jsou stany tak nepatrné, že vypadají jen jako úzké pruhy spojující rukávy (Slatina). Oplecko s rukávy někde přišívá se ke košilím (Vážec). V Liptově a ve Spiši navlékají oplecko i na košili s rukávy.

Název „oplecko“ pro rukávné košilky je na Slovensku obvyklý; pouze stolice západní: prešpurská, nitranská a trenčanská užívají názvu „rukávce“; v trenčanské se oba názvy míchají, někde vládne ten, jinde onen. I zdá se, že název „rukávce“ dostal se do Uher z Moravy.

Výstroj a úprava oplecka — rukávce je velice rozmanitá a zajímavá i oplývá různým pojmenováním.

Stany skládají se pomocí jehly (nasbierané, nabrané, srámené) do jemných vrapů (riasy, rance), které na jich hořejší části kolem hrdla lemuje obojok (golier, grzno). Přední stan je do poly aneb i celý rozstřižený na rázporok (rozparok, nádro) a zapíná se „háčkom na babku“, aneb váže se šňůrkou „na slučky“, aneb spíná se i špendlíkem. Obojok je úzký stojatý proužek, ale býval též široký obdélník, přehrnutý na hřbet: h a z u k a (Červen — Kameň), po způsobu námořních límců, — pozůstatek módy francouzské ze XVII. věku. Obojky jsou obyčejně vyšívány, i tam, kde jiného vyšívání nemají. Velice rozšířené je přišívání krajek, krézle zvaných, k obojkům někde úzce, někde široce rozložených, jež v prešpurské a nitranské stolici spadají až na ramena.

Rukávy byly původně všude „rovné“ („na skos“). Dnes takové nosí se málo kde, a to pouze do roboty; jinak nosí se

uzavřené, t. j. sbíhající se v řasách do úzkých pásek, obalků (liemec), které těsně objímají ramena. Oplecka — rukávce s rovnými rukávy jsou „slovenská“, se staženými „německá“. V okolí Piešťan je límec na rukávech výše 10 cm na způsob manžet široký, jemně vyšíváný, po šířce rozpáraný; zavazuje se v zápěstí šňůrkou přes „gačku“ („prievlak“) převlečenou. V souhlase s krézlem visí také z obalku krajkové okružní tacle (tacíky), jež v Prešpurku a v Nitře dosahují velkých rozměrů. Krésel a tacle staly se zde též samostatnými a připínají se o sobě ke svátečním rukávům. Krésel tedy souvisí s obojkem, jenž jest zlatem vyšíváný; krésel je krajkový, ale tacle jsou povždy z tkaniva a vyšívané. Okružní tato jsou dědictvím módy španělské z XVI. věku.

Šířka i délka rukávů jest rozdílná. Někde vyhrnují se rukávy nad lokty, jinde spouštějí se až na zápěstí. Rukávy bývají vyšívány buď uprostřed zevnější strany své, nebo na plecích jako úzký neb široký obdélník. V dolní trenčanské a v horní nitranské stolici rukávy posbírány jsou pod obojkem a na plecích do jemnoučkých řas (nizů, náberů).

Rozparek též bývá často okolo ozdoben vyšíváním, což sluje nádro. V Prešpurku a v Nitře zavěšují si dívky a mladé ženy pod obojkem na rozparek velkou vyšívanou mašli.

Oplecko — rukávce hotoví se z různých látek a to z domácího plátna, konopné a lněné („hrubé“, „tvrdé“) a z kupného tkaniva („tenké“). Konopná („režná“, nebílená) jsou do roboty aneb do tance, postu a smutku, ale babky nosí je o svátečních příležitostech. Lněná a bavlnková oplecka — rukávce jsou již honosnější.

V prešpurské a nitranské stolici rukávce jsou velice nádherným oděvem. Vyšívání pravou zlatou nití na rukávech, na obojku a taclech s jemným krajkovým krésem stojí do 150 K.

Sukne jsou dvojího druhu: těžké a ľahké. Těžké jsou soukenné a různobarvé a nosí se v zimě, v létě pouze o svátečních příležitostech. Tato sukne bývá pravidelně k životku přišita. Pro letní období mají sukni letnici, která je z lehčí látky, proto se jmenuje též „ľahkou sukni“. I letnice bývá ještě v mnoha krajích se živůtkem sešita.

Sukně je na kyčlích „posbieraná“ do „sberů“, které objímá obojok. Podle sberů je sukne vzadu našásená do větších záhybů (riasy, rance). Sukně v předu je „hladká“ t. j. neranovaná, jelikož to místo bývá pokrýváno zástěrkou. Často pro úsporu sukna všito je v předu kus konopného plátna. U spodu kolkolem lemuje sukni na 10 cm široká stuha atlasová („vo-

dová“), tak zvaný plech, barvy tmavší nebo bledší než sukne. V prešpurské stolici nosí bohatší selky až tři „plechy“ nad sebou. Chudá si toho dovoliti nesmí. Ale staré ženy spokojí se též jen jedním „plechem“; někdy stačí též úzká tkanička.

Děvče v Prešpurské (Hont).

Samý spodek sukne obrubuje obyčejně červená podšívká soukenná (gerlica, obramok), dovnitř široce založená. V chudém kraji vystačí jedna těžká sukna, ale v krajích zámožných (Nitra, Prešpurk) musí mít každá ženská soukenných suken aspoň ve dvou barvách, některá jich má až patery pro všechny možné příležitosti. Místo soukenných nosily v XVIII. a v první polovici XIX. století sukne srstěné (kromrážové,

kamrholové). Pod soukennou sukni nosí se lehčí sukni spodní.

Letnica je podobně upravena jako sukni soukenná, jenom že z látky tenší a bývá strakavě kvítkovaná; i řasy jsou jemnější než na sukni. Z domácího plátna barvená letnice (tlačénica, farbenica) bere se do roboty, ale do kostela již z koupené látky.

Pod barevné letnice oblékají spodní sukni bílou. Letnice v různých krajích má i různá jména.

Není tomu dávno, co ještě lehkých sukni vůbec neznaly.

Letnica má často obojek a pod ním vyšívanou „furmu“. Letnica se v předu často vykasává. V zimě a ve svátek oblékají více letnic na sebe, někde 5—6, ba někde i 12, aby byly ženské široké.

Zástěry a fertuchy jsou honosný šat, ale berou se také do roboty. Oba názvy znamenají tentýž předmět s tím rozdílem, že kde je „zástěra“ honosní, tam je „fertucha“ do roboty a naopak. Zástěry jsou někde úzké z jedné půle plátna, někde široké ze dvou i tří půlí.

V nitranské stolici a v dolní trenčanské, když sukni odloží, opáše si k přední zástěře ještě i zástěru zadní. Na Myjavě je to *kasanica*, jež se přikládá od zadu a se vykasává, odtud i její název. *Kasanice* je krátká, jelikož jest i rubáč pod ní krátký. Zástěry se skládají do záhybů, nahoře zdobí je vyšívání obojek. *Kasanice* je sberaná do jemných řas a má na obojku harasem vyšívanou „formu“; barví se šafránem, ale v adventě nosí se bílá. V Bošáci zadní zástěra má jméno *okolek*, jenž je dlouhý po paty a posbíraný do větších záhybů než *kasanice*. *Okolek* nosí též stále vykasáný, následkem čehož velice bije do očí z pod kratičké poměrně zástěrky vyčnívající dlouhý rubáč. Zástěrka je zde světlá pestře vyšívaná, ale do smutku je bílá vyšívaná žlutě.

Látka, z níž zástěry se hotoví, je obyčejně lněné plátno barvy bílé, aneb barevné *farbenice*, *tlačénice* s bílými květy, černé a dvojí modré (tmavo a bledomodré); ostatní barvy jsou výjimkou. Ale jsou i zástěry (zápony) z tafaty, atlasu, tylanglu, satinu.

Někde má jedna osoba větší počet různých zástěr k rozličné potřebě.

V několika stolicích honosní zástěrou je šata, která je v Liptově tak široká, až zakrývá kol dokola celou sukni. Je ze dvou až čtyř půlí, některá je i „jednostajná“, když je ze širo-

kého kusu plátna. V Hontě je šata pestrobarevná, jen do smutku černá.

V Lopašově (Nitra) na rubáč obléká se zástěra *bočnica*, která je na bocích sbíraná, aby žena v ní měla široké boky. Pyšnější nosí škrobenou zástěru *škrobnicu*, ale jen ve svátek. Staré ženy nosí *fierťoch*. V XVIII. stol. nosily *futy* (*futky*) šité v celku z hedbáví různých barev, dnes *futy* nosí jen staré ženy ve svátek.

Životky, brusľaky. Forma *životků* je až na malé výjimky všude stejná. Je to vesta přišitá k sukni, avšak volně visící na úzkých páscích přes plece; v předu je otevřena a sepíná se „na haklíky“ pentlí nebo šňůrkou aneb se i celá od hora až k pásu sešněruje. Knoflíků nemá. Na řadrech po obou stranách vyčnívají naproti sobě dvě špičky (*rožky*, *pysky*, *bábičky*, *zuzky*, *fiziere*). Ozdobou *životků* na celém Slovensku je přemovávání aksamitovými stuhami (*particemi*) ve třech souběžných řadách kol do kola. Prešpurské a nitranské *životky* jsou pověstné svým krásným vyšíváním. *Živůtek* je oděvem svátečním. Dnes jej již většinou odložily.

Za *živůtky* nastoupily v nitranské a prešpurské stolici *prucle*, *damašky* různých barev, nejvíce modrých, s mírnými *pysky* na hrudi. *Damašky* jsou beze všeho vyšívání, šije je *krejčí*, *prucle* bývají ze strakatých látek a zdobeny krajkami.

Na Brezové *brusľaky* starší módy jsou hedbávné a spínají se stříbrnými plíšky. Takový *bruslak* ze světlého *damašku* stojí až 40 K; ale to má na celý život.

Novějšího původu je *lajblík* (*vesta*), který se nepřišívá k sukni, ale je vždy samostatný. V předu zapíná se na hustou řadu knoflíků. Je docela jednoduchý.

Pás. Přes sukni, zástěru a *živůtek* vážou si ženy *pás*. *Pásky* jsou rozdílně provedeny. Nejrozšířenější je *pás* pletený (*sak*) z vlny, harasu, konopí, obyčejně barvy červené a tmavomodré, méně černé a žluté.

V okolí Piešťan začátkem XIX. stol. místo červených pletených *pásů* uvedly černé *pásky* *listerové*, jejichž vyšívané konce na *fěrťoch* v zadu rozkládají. Dnes je nosí již jen staré ženy. Nynější móda v Piešťanech *pásu* již nevyžaduje.

V Stankovcích (Trenčín) ženy mají několikero různých *pásů* v zásobě. *Pásky* černé nosí v posteli a adventě, a staré ženy stále, červené (*turecké*) mladé ženy a panny v létě; světlé *pásky* (modré) nosí vždy i do roboty. Dívky opásávají se do roboty pouze tkanicí nebo *pásikem*.

V mnohých krajích dívky ani ženy *pásu* již nenosí.

Účesy dívek jsou jiné nežli u vdанých žen. „S holou hlavou“ (prostovlasou) choditi, vrkoče nositi, věncem se zdobiti, ať v mrazu ať v úpalu je výlučným právem a zároveň i odznakem ctnosti panen. Proto dívky, jež na poctivost zapomněly, nesmějí vrkočů nositi a musí vlasy si zahaliti, někde přímo čepcem pokrýti, jinak jim ženy násilně vrkoče ustříhnou a šátek nebo čepce na hlavu nasadí a pak již nikdy více nesmějí věnce nebo party na hlavu svou položit. — Výjimku, že dívkám jest hanbou ukázati se s nepokrytou hlavou, nalézáme jenom v jižním Trenčansku a v severním Nitransku. Pravidlem je, že dívky chodí hlavně do kostela prostovlasé a jen proti chladu a horku, zvláště při robotě, chrání si hlavy ručníkem.

Aby vlasy pohromadě se držely a leskem se skvěly, mastí si je dívky máslem, medem, vepřovou (bravčovou) mastí, lojem, podliepkou (smola, máslo a vosk). Vlasy češou si hřebenem (kartáčem) „na hladko“ a předělují od prostřed čela na pútec (na chodníček, na dražku) a pak je po obou stranách přičesávají. Někde na čele a sluchách si je všelijak ozdobně upravují a v zadu je zaplétají do vrkočů „na troje“, „štvorno“, „paterno“, až „dvadsaterno“, což vše má svoje jména. Do vrkočů vlétají si barevné šňůrky a pak ozdobují vrkoče na konci aneb i v týle stužkami. Vrkoče často přitahují se pásem, aby po hřbetě neběhaly a svou masnotou oděv nešpinily.

V Čáčově (Nitra) nevěsta připíná si na svatbu vlasy falešné. V Cerově (Hont) do nedávna dívky barvily si vlasy.

Ozdobou dívčí hlavy a též i odznakem panenství je *venček*, uvitý z květů přírodních, hlavně rozmarínu, myrty, muškátiku, aneb z umělých, koupených v krámě. Venček připravují si na vrch hlavy a chodí v něm do kostela, pak na svatbu a pohřeb jako družice.

Nejskvělejší ozdobou dívčí hlavy je *parta*. Kdysi byla parta na Slovensku všeobecně od dívek nošena, dnes již na mnoha místech zanikla, jen venček všude se zachoval. Parta je obyčejně užší - širší pruh, ozdobený vyšíváním, perlami, plíšky, špendlíky, zrcátky, penízky, stuhami a pod., v zadu se svazuje šňůrkou a ověšuje množstvím pestrobarevných stuh. Někde má též podobu cylindru, jinde koruny.

Věnc i partu začínají dívky na hlavu si stavěti, když se stávají dívkami, ve 13—16 roce.

Úprava vlasů u vdанých žen. Zbavování děvojských vlasů mladé nevěsty děje se po sňatku na svatbě za různých obřadů. Družba snímá jí s hlavy věnec nebo partu a rozplétá vlasy, které jí pak ženy ustříhnou a na zbylé upraví

čepce. Vdané ženy, aby jim vlasů nebylo viděti, pečlivě si je zahalují zvláště v týle. Někde stáčí si vlasy do pletenic a uvažují na temeni hlavy, ale pravidelným zvykem jest natahovati a otáčeti vlasy na podlohy z rozličných látek a různých tvarů

Děvče ve Štvrtku (ve Spiši).

(drátky, dřívka, plíšky, šůlky), podle nichž i úprava vlasů svá jména má: na lúbok, na ihličku, na kotůčku, na kolečko, na obálku, na obálanicu, na kytku, na kytu, na vemä, na grguľu a j.

Úprava vlasů u žen je někde velice obtížná, pročez leckdy, zvláště v létě, když pro roboty není na to stihu, celý týden vlasů si nečešou a nepopravují.

Čepiec jest odznakem vdané ženy. Na Slovensku najde se množství čepců rozmanitých forem. Kde je úprava vlasů hladká, tam i čepce okrouhle přiléhá k hlavě a tam jest i nejmenší (Liptov, Brezová v Nitře), ale kde čepce musí zakrývat ještě i obruče a obaly rozličné velikosti a podoby, tam jest i forma a velikost čepce tomu přizpůsobena; vlastně všechny ty různé podklady vyvolány jsou, aby udržovaly čepce v jeho předepsané formě.

Čepce skládá se ze dvou dílů: z *dienka* a z *náčelníka*. *Dienko* pokrývá temeno hlavy a uschovává vlasy. *Náčelník* je pruh objímající vrch hlavy a sešit jest s *dínkem*. V předu směrem k obličejí ozdoben je náčelník pletenou nebo vyšivanou čipkou (krajkou), která někdy sama zastupuje náčelník (Liptov, Orava, Spiš). Často jest i celý čepce z krajek. Ve Spiši a ve Zvoleně jest *ká pka* pouhý sáček sítkový. V Nitře, Prešpurku, Hontě, jsou čepce bohatě vyšívány bavlnou, hedbávím, zlatem a stříbrem. V některých krajích prešpurské a nitranské stolice mají na čepcích krajky, poskládané do vyduých záhybů na *trúbelky*; v Turci jsou náčelníky tak dlouhé (120 cm), až spadají skoro k pásu.

Šatka — ručník. Ve sváteční nebo slavnostné dni ženské zabalují si hlavu přes čepce dlouhým šátkem (dlhá šatka, dlhý ručník, pôlka, uteráč, dlhá hustka, *plachôtka*). Je to asi 3 až 4 metry dlouhý a 30 až 60 cm široký kus tkaniva, obyčejně lněného; ale bývají též z jiných látek, povždy barvy bílé. Konce této šatky zdobí vyšívání a krajky někdy velice skvostné. Jakožto znak vdané ženy nosí jej pravidelně mladé nevěsty a ženy, jen někde i dívky (Bošáca). V Mičině (Zvolen), když svatební družina ubírá se pro mladou nevěstu, nesou na jedličce přivázaný dlouhý šátek, tam *uteráč* zvaný, jako znak své výpravy.

Dlouhé šátky ovinují si kolem hlavy z předu do zadu a vážou si je pak v tyle buď jednoduše anebo na sluky, zbývající části „konce“ spadají po zádech až hluboko pod pás. Novější móda již velí nebaliti si šátkem hlavy, nýbrž přehazují si jej od zadu na plece a otáčejí jej v předu okolo ramen.

V četných obcích nitranské stolice, když se kolem hlavy ovinutá *pólka* spustí na záda a užije se jí takto ke křtu, dostává jméno *odevačka*; pro tu potřebu však jest jinde roucho zvláštní.

Nošení dlouhých šátků (*pólek*) již na mnoha místech zaniklo, ačkoli dříve, dokud ženy neznaly fabričních šátků, nosily je stále i do roboty.

Dnes skoro všeobecně rozšířenou pokrývkou hlavy jak u žen tak u dívek jest malá šatka — malý ručník (*hustka*). Je to ona mezinárodní rouška čtvercové formy, jež se v minulém století na Slovensku velice rozšířila na ujmu starobyklých dlouhých šátků (ručníků). Názvy „šátek“ a „ručník“ značí totéž, pouze ve východních stolicích užívá se názvu „*hustka*“. Nejoblíbenější jsou červené („*turecké*“). Způsob vázání ručníků jest: pod bradou, ale v jižním Trenčíně a v severní Nitře vážou si je v tyle. Proti chladu bere se velký ručník (*hrubý ručník*). Velký ručník býval povždy bílý, ale v novějším čase nosí se leckde již pestrobarevné z různých látek, též i vlněné *vlniaky*.

Pokrývkou hlavy jsou též *prosteradla*, jež nosí ženy v Trenčánsku pravidelně, jako v púchovské dolině, kde na každý den mají *plachtu* a na svátek *obrus* a v kysúcké dolině *presceralo*. Ale i v ostatních krajích od deště nebo sněhu chrání se plachtami (*obrusy*), jež přehazují přes hlavu a zabalí se do nich až po paty, v předu si je rukama přidržujíce.

Jakožto obřadní roucho chrámové ze starých dob zachovala se ještě na mnoha místech v původní formě a úpravě *odedza* (*odevačka*, *loktuša*, *úvodnica*). Je to ze dvou půlí lněného plátna sešitá plachta podélní, na koncích vyšívána a krajkou vroubená. Klade se od zadu k dřívku přes ramena a konce visí v předu. Odedzí odívají se mladé nevěsty ke sňatku, k úvodu, kmotry ke křtu a matky na vázku. V Trenčánské Teplé na pohřbě jdou ženy z rodiny za rakví v *odědích* (*presteradlech*).

MUŽSKÉ KROJE.

Slovenští sedláci nechávají si dlouhé vlasy růsti, jež uprostřed hlavy rozčesávají na dvě strany do zadu. Mladší vrstva vlivem vojny stříhá si vlasy „na krátko“. V první polovici minulého století ještě nosili ve mnoha stolicích vlasy zapleteny ve vrkočích volně před ušima spadajících, *kečky* zvaných; dnes nosí *kečky* již jen někteří starci v gemerské, liptovské, novohradské, ale zvláště zvolenské stolicích. Brady slovenští sedláci nenosí a kníry jen v krajích, kde se stýkají s Maďary.

Klobouky mají vesměs okrouhlé s většími — menšími vrchy; pouze střechy (*partice*, *grace*) jsou rozmanité: od malých kloboučků, jež sotva že se drží na hlavě, až po široké *strehovce* trenčánské. Kdysi byly na Slovensku klobouky vesměs široké, proto jméno *širáky* zůstalo i nejmenším kloboučkům. Ozdobou klobouků jsou rozličné šňůry a stuhy,

obtočené kolem náhlavku. Mládenci zdobí si širáky ptačími kosírkami, anebo květinovými péry umělými nebo přírodními, jež jim „fajerky“ v sobotu večer na znak své lásky posílají. — Valaši (pastýři ovec) jmenovitě v Liptově mají řemenné partice na svých kloboucích zdobené bílými mušlicemi v několika řadách nad sebou popřísívané a nadto širokohlavými mosaznými hřebíky, probíjené.

Čiapky (čapice) nosí mužští v zimě a někdy i v létě. Jsou trojího druhu. Při jedné je povlak z černé a podšívka z bílé kožešiny nejraději beránčí, proto se jmenují *baranice*. Mají formu homolovitou, jejichž končitý vrch vtlačuje se dovnitř a čapky dostávají formu cylindrovitou. Při jiném druhu čapek, jenž je zvláště pro Oravu význačný, povlak je z modrého sukna. Zevnitř lemuje čepici vysoký *obrámk*, jenž se v tuhé zimě stahuje dolů přes uši a záda. Při třetím druhu je povlak ze světlemodrého sukna široce lemován beranicí. Na vrch povlaku trůní velká barevná kystka. Tyto čepice „pochválen“ zvané, nosí v Stankovcích (Trenčín) i v létě.

Kšele jsou tak dlouhé, že sahají po pás, ale ve Zvoleně a Novohradě jsou košile tak krátké, že zahalují jen prsa, a tělo až po pás zůstává obnaženo a jen částečně opasok ještě jej zakrývá. Košile jsou dvojí: se širokými rukávy (slovenské) a s úzkými rukávy (německé). Na obou je na prsou — podobně jako na ženských rukávcích — průřez rázporok; hrdlo objímá *obojek*, někdy i schází. Rozparek svazuje se na obojku tkaničkami, jež bývají někde vyšívány, jinde střípci ozdobené. Aby ani prsa nezůstala otevřena, spojují si rozparek uprostřed bronzovou sponkou, jež bývá umělecky vystrojena. Hlavní ozdobou košil je vyšívání na obojcích, na obalcích, na rázporcích a na rukávech; rozkládá se v příční poloze od plece dolů a pak od zápěstí nahoru; obě v Prešpurku a Nitře tak velkou plochu zaujímá, že jen úzký pruh prázdného plátna od sebe je dělí.

Nohy a spodní část těla odívají si mužští do *gatí* (spodních kalhot) konopných neb lněných. Stahují se v pase šňůrkou. Okraje dole jsou roztřepené a obšité aneb i vyšité. Severní kraje mají gatě užší a delší, jižní kraje kratší a širší i ozdobnější. Gatě nosí se do nohavic navlečené, v kterém případě obtočí se kolem noh, ale v létě chodí i bez nohavic pouze v gatích samotných.

Na Slovensku lid nosí všeobecně úzké přiléhavé dle formy noh sestřižené *nohavice* (vrchní kalhoty) pravidelně soukenné

a barvy rozmanité. Šijí se ze sukna domácího hrubého (huněného) nebo z koupeného, někde i z plátna, činovatě, drilichu. Přitahují se k tělu remeňom (opašník). Vpředu od pásu

Muž a žena v Osadě (Liptov).

rozstřiženy jsou dva rozparky (vačky), někde i pouze jeden. Mezi vačky vyčnívá předník (veko, jazyk, laco). Aby nohavice na nohou hladce stály, vkládají v Prešpurku a Nitransku na kolena uvnitř kusy vaty. Nohavice vtahují do obuvi, pouze liptovští valaši nosí je nad krpce volně.

Ozdobou nohavic je hlavně šnurovanie (cifrovanie, výložky, boritáše) kolem váček až po kolena po stranách

a v zadu, v Oravě též na lýtkách, barvy zelené, modré neb černé. Šijou je vesničtí krajčíři, kteří je také vyzdobují. Ozdobou nohavic je také řemen v páse, jenž je někde tak dlouhý, že se i třikráte možno jím opásati. Dlouhý konec se pouští po straně a zavěšuje pak na knoflík vzadu. Spuštěná část řemene je mosaznými gombíky vykládána.

Tyto úzké nohavice zové lid uhorskými, na rozdíl od německých u spodu širokých, které z rozličných látek hotoveny jsou, v novějším čase mezi lid se uvádějí a rozličná cizí jména mají: pulidery, pl'undre, pantalóny, fortky atd.

Mezi ženskou a mužskou *obuví* je málo kde rozdíl.

Na Slovensku byly kdysi krpce všeobecně rozšířenou obuví, ale dnes v zámožných krajích o nich zůstaly jenom zvěsti. Krpce obouvají se na plátěné onuce (onice, šatienky), ovínuté na nohy anebo na z vlny pletené kapce (kopice, dōkolenky, pančuchy), které se však i samotné nosí.

Kapce jsou dvojí: šité a pletené. Šité jsou z domácího sukna, pletené z nití bílé vlny; hořejší část je povždy černou nití ornamentálně vyplétaná. Jest to práce mužů. Po celé dolní stolici trenčanské známy jsou nízké pletené papuče, jejichž sáry (holinka) jsou na vnitřní straně proříznuty a zapínají se na háčky, avšak kavalírský způsob jest nositi je rozevřené, až se tak hompálají. Vysoké pančuchy, jaké nosí ženské v okolí Púchova, pletou se na Moravě. V téže dolině nosí ženské v letě strevice z bílého sukna, ale do bláta nosí již kožené, podobně i mužští.

Boty, jež šijou ševci z hovězí kůže, pokládají se za obuv sprostší. Parádnější jsou čizmy, kolem vrchu šňůrované, jež šijou čizmáři z různých jemných kůží. V Teranech ženské mají čizmy vyšíváné. Podkovičky na čizmách jsou vysoké, aby se mohlo s nimi v tanci dobře pokreskávat. Nejnovější módou jsou německé štíble, jejichž podešve nejsou šity, ale pobíjené hřebíky.

Opasky ve mnohých krajích už zanikly, ačkoliv to byla kdysi chloubka slovenského sedláka. Opasok je z tvrdého řemene. Zapíná se v předu reménici „na pracky“, jichž počet bývá podle šířky opasku od 2—8 nad sebou. Úzké opasky jsou zvolenské, široké v púchovské dolině (až 30 cm). Ve vreckách opasku uschovávají si peníze, fajfky, sirky, nožíky. Ozdoba opasků je řeménkové nebo brkové vyšívání, pak do stěn

opasku vtačený ornament, ale hlavně mosazné přesky, kroužky a knoflíky. Nádherné opasky mají liptovští valaši.

Prsa odívají si mužští *brusl'akem* (brucel', prucel', brunclík, prusl'ak, lajblík). Jest to vesta ze sukna, flanelu, nebo květovaného damašku. Obojek na bruslacích jest někde stojatý, někde ležatý se „záhynkami“, někde vůbec obojka nemají. V Prešpurku, Nitře je brucel' kratičký, ozdobený šňůrováním a knoflíky, též vystřihovanými krajky. Zapíná se na knoflíky. Velice cifrované šňůrami a vyšíváním jsou brucel'aky dolnooravské a lajblíky jihotrenčanské. Ve výzdobě mají přední místo gombíky (knoflíky): olověné, cínové, mosazné, někdy i stříbrné filigránské, formy kuličkové nebo ploché. Gombíky skvějí se v předu v jedné i dvou řadách, na záhynkách, na vačcích, pak v zadu v rozličných polohách. Brucle, lajblíky šijou a vyzdobují krajčíři.

Jakožto vrchní roucho na brusl'ak obléká se *kabát* s rukávy, jenž bývá soukenný, ale též z mnoha jiných látek. Kolem hrdla vine se obojek (goriel). Ozdoba bývá podobná jako na bruslacích. „Kabátem“ rozumí se někde jen vesta bez rukávů, jinde jest „kabát“ již celá halena. Ale bývá i naopak, že oděv kabátové formy znám jest pod různými jmény, jako: kabaňa, kabanica, gabinica, kacabajka, kacabajka, gažaja, gazajka, kamizol, kurtka, gurtka, kytla, bekeš, kynteš, špencer, vizitka, reklík, brusl'ak, brucel'.

Toto roucho nosí muži i ženy. Někde mezi mužským a ženským kabátem je velký rozdíl, někde nepatrný, nebo žádný.

V chladnějším nebo deštivém počasí Slováci jdouce do kostela nebo do města přehazují na sebe *halenu* (kabaňa, gabana, kabanica, sukňa, sukница, huňa, huňka, guňa, župica, šuba, šuha, kepeň). Haleny jsou ze sukna z domácí vlny ovčí („huně“) barvy bílé, černé, šeré a hnědé. Halena je plášť tvaru kabátového, sešíváný po stranách, tak že hřbet je celkový. V zadu od dříku po obou stranách vsazené klínovité šósy shora na dol se rozšiřující odstávají jako křídla. Límec bývá ležatý, někde i stojatý, na němž upevněné šňůrky, řemence, stuhy, neb i řetázky slouží k zavazování halen. V předu po pravé straně pravidelně při halenách vybíhá prodloužený cíp ostrouhelný kriedlo zvaný, jenž se na boku zapíná, neb volně přiléhá. Halenu kolkolem vroubí šňůry, rukávy zdobí výložky z barevných soukenců. Šňůrování ornamentální rozkládá se na límci, prsou, hřbetě a křídlech. Nejvíce šňůro-

vého cifrování promíchaného i vyšíváním vykazují halenky oravské, zvláště na pravém křídle, a pak kabaně trenčanské z okolí Turny s ornamentální výzdobou na prsích a po levé straně „kosírek“. Někde jsou halenky beze vší ozdoby. Délka halen sahá nejčastěji asi po kolena, avšak halenky zvolenské a novohradské padají jen po pás. Halenky nosí se přehozeny na plecích od zadu a jen málo kde je navlékají do rukávů.

Širica je halena jiného druhu, již někde i zovou halenou. V trenčanské stolici v okolí Turny mají i kabaně i halenky: kabaně na parádu, halenky na cestu. Podobně mají v Hontě kabaňu (kabanicu) i širicu; ale tu je často nosí i spolu na sobě: kabaňu navlečenou v rukávech a širicu přehozenou na ní. V Hontě a Novohradě, ač je širica oděvem pouze na „jarmoky“ a cesty, ale každý ženich do kostela na sobáš (svatbu) musí ji mít.

Širica je mnohem širší a delší než halena; sahá až po kotníky a bývá jedinečně z bílého sukna. Hřbet je hladký bez šosův a od krku dolů zády rozkládá se široký límec obdélníkové formy, zvaný hazucha (cimbál, darmovis, kepenec), z něhož někde visí po celé šířce dlouhé, motouzovité střepe slíže. Jinou ozdobou hazuchy bývá vyšívání, šňůrování a našívání. Hazucha dává se proti dešti přes hlavu. Šířce se neoblékají do rukávů, pouze do práce v zimě nebo v dešti, ale tu je často stahují v páse řemenem, motouzem aneb i slaměným povřísem. V zimě oblékají ji do deště nebo do sněhu, aby kožich nezmokl.

V zimě odívají se Slováci kožuchy z ovčího grzna, které upravují blanou na vrch a vlnou dovnitř. Kožuchy starší módy sahají až po paty; nejkratší kožichy jsou po kyčle. Hotoví je kožušníci (kušnier), vyučení svému řemeslu, mistři, na jejichž vkusu a umění závisí móda kožichová toho neb onoho kraje. Kožichy obkládají se přemami. Blana kožichů barvena je na bílo, žluto, „dubovo“, „mádovo“ a modravo. Ozdobou jsou rozličných barev výložky, vložky, nášivky, vyšívání řemenci, bavlnou a hedbávím i vkládání mosazných kroužků. Ornamentální motivy jsou převážně rostlinové. Místo límce často visí vlnou na hor obrácená hazucha, končící se ve dvou na hřbetě se ohánějících chvostech. Kožichy nosí muži i ženy, někdy stejné, někdy liší se barvou blány, výložky, přemy aneb i svou délkou. Kožichy zapínají se na gombíky, upletené z řemenců. Krýdla kožichů se vyhrnují a spínají spolu v zadu aneb po stranách.

Kožičky bez rukávů, sahající jen po pás, ve Zvoleně jen do pol prsou, zovou se kožušky (kamizlíky, sandaky, bruciaky) a bývají též bohatě ozdobovány.

Jiného druhu kožichy jsou s povlakem mentieky, po pás krátké neb i po paty dlouhé. Povlak bývá pravidelně ze sukna tmavomodrého, nebo černého, ale vyskytují se též z jasnomodrého i bílého. Přemy z beránka, lišky, vydry. Ozdobou je modré nebo černé šňůrování. Ženské nosí mentieky vtažené v rukávech, mužští jenom přehozené přes pleca. V mnoha krajích po dnes dostavují se mužští i ženské ke sňatku v mentiekách.

PAVEL SOCHÁN:

SLOVENSKÉ VYŠÍVÁNÍ LIDOVÉ.

Ve vyšívání lidovém jest na Slovensku rozmanitost ještě větší, nežli jsme to viděli při krojích. I dnes ještě po dědinách slovenských se pěstuje tolik způsobů vyšívacích (technik), že takovým množstvím žádný národ jiný se pochlubit nemůže.

Byla to renaissance, jež na Slovensku vzbudila mezi ženským světem všeobecný zájem pro umělé vyšívání. Šlechtičny, zemanky i měšťanky pilně vyšívaly, aby si svoje prádlo, oděv a příbytky vyzdobily. Též o vnitřní výzdobu chrámů pilně se přičiňovaly. Oltáře, kazatelnice, křtitelnice, kněžská roucha zaskvěly se nádhernými výšivkami, jež nábožné ženy a dívky obyčejně vlastnoručně provedly a ke cti a slávě boží věnovaly. V XVII. stol. za panství tureckého v Uhrách přibyl k renaissančnímu ornamentu východní a s ním několik nových způsobů prováděcích.

Slovenské selky, nadány jsouce velkou vnímavostí pro výtvarné umění, vše to od zemanek a měšťanek si osvojovaly a tak svou zásobu starodávných tvarů ornamentálních rozmnožily si mnohými novými. Ovšem je nepřejímaly věrně, nýbrž vždy je svému vkusu přizpůsobovaly a v tom duchu dále vyvíjely, tak že dnes v lidové ornamentice i cizí živly mají ráz slovenský; oko znalce na první pohled rozpozná výšivku cizí od slovenské.

Jako kraj, tak i vyšívání na něm postupem času se měnilo.

Z rozšířenosti slovenských výšivek a ze spousty starých i novějších předmětů vyšívanych v každé domácnosti selské sou-

